

OB PODELITVI DOMICILA ŠKOF JELOŠKEMU ODREDU

V poletju leta 1944 je število borcev, ki so se prijavljali v NOV, iz dneva v dan hitreje naraščalo. Slovenska inteligenca, delavci in kmečki sinovi, so prihajali v partizane. Tudi fantje, ki jih je okupator na ta ali na oni način dobil v svojo vojsko in so prihajali na dopust z raznih front, so v veliki večini odhajali v NOV namesto nazaj v okupatorjevo vojsko. Vestí s svetovnih bojišč so vsak dan govorile o večjih zavezniških zmagah in o izgubah okupatorja. Vse to je tiste, ki so oklevali pred vstopom v našo vojsko, pripravilo do odločitve za OF. Tudi del delavstva je zapuščal tovarne in odhajal v partizane. Še tako surovo postopanje okupatorja ni moglo več ustaviti plazu, ki mu je grozil, da ga bo kmalu pokopal pod seboj. Okupator je moril in strahoval, kogar je samo posumil, da dela s partizani, zato je sovraštvo do njega vse hitreje naraščalo. To poletje je udarilo plat zvona Nemcem po vsej Sloveniji.

Vse množične prihode novih borcev je sprejemal doslej Gorenjski odred in jih deloma obdržal, deloma pa odpremljal dalje v slovenske brigade in divizije. Svoje delo je težko zmagoval, ker je bilo njegovo operativno področje preobširno.

To je bil prvi razlog, ki je zahteval od vrhovnega štaba NOV in PO Slovenije ustanovitev novih partizanskih edinic.

Drugi razlog je bil mednarodnega vojaškega in političnega značaja. Po invaziji zahodnih velesil v Franciji je bilo invazijo pričakovati tudi na jugu Evrope, preko severnega Jadrana. V tem primeru bi v fronto posegle tudi naše brigade, divizije in korpusi, ki so se že deloma preorientirali in se zadrževali v primerni oddaljenosti od jadranske obale. Sovražno zaledje, Gorenjska, bi tedaj ne imelo dovolj naše vojske, ki bi rekrutirala nove borce in vezala nase čimveč okupatorjeve sile.

Navedena situacija je zahtevala hitrih organizacijskih ukrepov, zato je vojaško in politično vodstvo razdelilo področje gorenjskega odreda na tri sektorje in ustanovila tri odrede: kokrški, jeseniško-bohinjski in škofjeloški.

Škofjeloški odred je bil ustanovljen z odredbo štaba IX. korpusa dne 8. avgusta 1944. leta.

Vsi odredi so bili podrejeni štabu grupe odredov, ki se je formirala v istem času kot odredi. Štab grupe odredov je bil podrejen neposredno glavnemu štabu NOV in POS.

Področje škofjeloškega odreda se je raztezalo od Jelovice, po desnem bregu Save do Šentvida, dalje po vzhodnem robu Polhograjskih Dolomitov in je zajemalo Poljansko in Selško dolino, do Blegoša in Ratitovca, kjer se je začinjalo področje jeseniško-bohinjskega odreda.

V štab škofjeloškega odreda so bili prvotno delegirani naslednji tovariši: kapetan Igor Javor, komandant odreda: Tone Volčič-Sašo, pol. komisar: poročnik Boris Žvan, nam. komandanta: Milan Janežič, pomočnik političnega komisarja: Žane Mrak, intendant: Stane Vrhunc, referent za zveze: Črtomir Pipan, propagandni referent: Mirko Stare, telegrafski šifrer.

Druge sekcije in referati odreda so se pozneje dopolnili.

Škofjeloškemu odredu so bile dodeljene naslednje enote grupe odredov: 3. četa II. bataljona je postala 1. četa škofjeloškega odreda, 2. transportna četa je postala 2. četa škofjeloškega odreda, 3. minersko sabotažna četa je bila 3. četa, 1. minersko sabotažna je ohranila isto ime pri škofjeloškem odredu, prav tako transportna četa, ambulante B, C in D so dobile pri škofjeloškem odredu oznake A, B in C; v odred je prešla tudi puškarska delavnica. Dodeljene so mu bile tudi tehnika in vojaško štafetne postaje K, E, I 1 in I 2 s kurirji.

S temi enotami ni odred posamično operiral, temveč jih je zbral v dva bataljona in štabno zaščitno četo. Štab I. bataljona so sestavljali: Franc Košenina, v. d. komandanta; Stane Kovač-Rastko, politkomisar; Janez Lušina-Mali, v. d. namestnika komandanta; Anton Vogeljik, namestnik politkomisarja; Mirko Nadiževc, intendant. V štabu II. bataljona pa so bili: Franc Šmid, v. d. komandanta; Vlado Rape, v. d. politkomisarja; Marko, v. d. komandanta; Janez Žontar, namestnik politkomisarja; Zdravko, intendant.

Odredu je bila dana lastna operativna iniciativa. Po potrebi lahko odred preide pod poveljstvo štaba XXXI. divizije za skupne operacije.

Prva naloga odreda je bila organizacija vojaških enot — bataljonov in čet ter specialnih edinic — in te številčno toliko okrepiti, da bodo sposobne za samostojne in skupne operacije.

Druga naloga je bila civilnemu prebivalstvu na primeren način pokazati svoje vojaško in politično poslanstvo.

Tako prvo kot drugo je odred častno rešil že v prvih dveh mesecih svojega obstoja. Medtem je število borcev v vseh edinicah naraslo na 280, mesto komandanta odreda pa je prevzel s 1. oktobrom kapetan Oto Vrhunec-Blaž, ki je do tedaj opravljal funkcijo načelnika štaba Gradnikove brigade. V odred je prinesel vojaški duh in veliko vedrosti. S civilnim prebivalstvom so bile vse edinice v stalnem stiku. S številnimi kulturnimi prireditvami so si enote pridobile ugled. Ljudje so povsod gledali na borce odreda kot na res pravo domačo vojsko, ki jih bo ščitila in slednjič dokončno osvobodila.

Tudi v sovražnikovih postojankah so obstoj in delovanje odreda kmalu občutili. Nemci in belogardisti so že po nekaj uspešnih akcijah dobili vtis in dokaze, da imajo v odredu pred seboj organizirano partizansko enoto, proti kateri njihova številčna premoč ni nikoli dovolj velika.

Ljudska revolucija in partizanska borba na območju sedanje občine Škofja Loka je prav s škofjeloškim odredom doživela svoj polni razmah. Belogardisti so svoj vpliv ob koncu leta 1943 in v prvi polovici leta 1944 poizkusili uveljaviti in razširiti v Škofjeloško hribovje. Odred pa jim je podiral pozicijo za pozicijo.

Odred je ves čas svoje vojaške aktivnosti vezal nase policijske garnizone Škofja Loka, Kranj in Šentvid, poleg teh pa še vsaj 20 Be-Ga in policijskih postojank. Število moštva navedenih postojank in garnizonov lahko štejemo vsaj na 6000 vojakov, kar je predstavljalo ves čas 20-kratno premoč za naše edinice. Če pri tem upoštevamo še številne hajke, v katerih so sodelovale razne prehodne policijske in SS enote, je bila pa ta premoč še mnogo večja.

Odredne edinice so v 9 mesecih svojih operacij zanesljivo pobile v spopadih in diverzantskih akcijah vsaj 500 sovražnih vojakov, najmanj trikrat toliko pa onesposobile za nadaljnje vojskovanje.

Izgub je odred imel do pomladne nemške ofenzive leta 1945 sorazmerno zelo malo. Zadnja nemška ofenziva v marcu in začetku aprila pa je odredne edinice dobesedno zdesetkala. Točnega števila padlih nismo nikoli mogli ugotoviti, ker jih je nekaj sovražnik odpeljal v ujetništvo, nekaj se jih je pozneje pridruživlo tudi raznim terenskim organizacijam in drugim vojaškim enotam. Takoj po ofenzivi smo edinice izpopolnili z novimi prostovoljci in mobiliziranci, nismo pa več dosegli prvotnega števila borcev v odredu.

Odred je v času svojega obstoja ves čas napadal sovražnika na vsem širokem teritoriju, poleg tega pa je sodeloval med drugim tudi v številnih akcijah XXXI. divizije.

Po posebnem nalogu štaba IX. korpusa je celoten odred 10. oktobra 1944 prvič prestopil staro jugoslovansko-italijansko mejo. Zasedel je sektor Jesenice — Zakojca — Ravne — Bukovo na Cerkljanskem.

Borci, sami Gorenjci, so se prvič srečali s Primorci. Videli so, da se primorski kmet prav tako trudi s svojo zemljo kot naš gorenjski, le da je tam še nekoliko večja revščina. Gorenjske partizane so sprejeli s posebnimi občutki, saj je bila med njimi 20 let krivična meja. Združila jih je zopet skupna borba za svobodo in skupna prizadevnost za nacionalni obstoj slovenskega naroda. Primorci so povsod rade volje delili z nami svoj borni kos kruha.

Edinice odreda so bile na Primorskem pet dni in tam doživele več srečanj s sovražnikom. V glavnem so se omejili na diverzantske akcije v Baški grapi. Ostrostrelci so sleherni dan prežali na nemške stražarje pred številnimi bunkerji in streljali nanje, kjerkoli se je pokazala priložnost. Višek akcij teh dni je bil demonstrativni napad na postojanko Huda južna, ki se ga je udeležila četa prostovoljcev iz I. bataljona. Vodil jih je komandant bataljona tovariš Košenina. Četa se je neopaženo približala postojanki na razdaljo kakih 150 metrov in v gostem grmovju čakala na ugodno priliko. Ta se je ponudila šele z zborom policistov za delitev večerje. Stali so v vrsti zunaj postojanke s porcijami za večerjo v rokah. Tedaj je naenkrat vsa četa odprla ogenj nanje. Trije mitraljezi so jim poleg pušk zaigrali večerni kolo tako točno, da marsikomu ni bilo treba nikoli več večerjati. Menažke so frčale po zraku in tisti, ki niso bili zadeti, so se v diru pognali na svoja bojna mesta v bunkerje. Na prostoru za zbor je obležalo lepo število mrtvih in ranjenih, ki so jih naši komaj utegnili pogledati. Sovražnik je že v naslednjih trenutkih iz vseh bunkerjev užgal po nevidnih napadalcih, da je kar odmevalo po grapi in ni bilo moč ločiti posameznih rafalov. Udaril je tudi z minometalci, toda naši so medtem že hiteli po zaraščenih drčah navzgor in se kmalu rešili iz dosega sovražnega ognja. Vsi so se rešili. Vojaški rezultat teh dni je bil 10 mrtvih sovražnikov in vsaj toliko ranjenih. Poleg tega smo Nemcem povzročili toliko strahu, da so se še bolj zabilili v svoje postojanke in zelo poredko patroljirali na Cerkljansko. Lastnih izgub nismo imeli.

V zadnji tretjini oktobra je bil odred ponovno v sklopu XXXI. divizije. Zasedel je sektor Valterski vrh — Pasja ravan — Bukov vrh, kjer je blokiral belogardistično postojanko Črni vrh. Edinice XXXI. divizije so tedaj napadle postojanke Gabrk in Poljane.

Odredne edinice so se večkrat spopadle s sovražnikom, ki je ves čas poskušal prebiti našo blokado, da bi udaril napadajočim brigadam v hrbet.

To mu ni uspelo niti za ceno precejšnjih izgub, ki so mu jih prizadejale naše zasede. Nekajkrat je prišlo do pravih frontnih spopadov, v katerih sovražnik kljub svoji številčni premoči ni mogel uspeti. Odred je v teh bojih izgubil nekaj borcev izvidnikov, ki so jih pobile sovražne zasede. Prvi napad brigad 21. X. ni uspel in so vse edinice v naslednjih dneh napravile veliko manevrskih premikov, ki so borce zelo izčrpali. 25. X. 1944 smo bili zopet na položajih Bukov vrh — Pasja ravan in dalje proti Lučinam. To pot je brigadam uspelo. Sovražnik ni nikjer prebil blokade in postojanki Gabrk in Poljane so edinice XXXI. divizije likvidirale in do tal porušile.

Odred je v noči od 26. na 27. oktober dobil spet lastno iniciativo in se vrnil skozi osvobojene Poljane na svoj stari sektor Javorje — Martinjvrh.

19. novembra so edinice odreda zopet prišle pod poveljstvo štaba XXXI. divizije. Pripravljali so likvidacijo postojank v Železnikih.

Naloga odrednih edinic je bila blokada postojank Gorenja vas in del Poljan, kamor je sovražnik ponovno privlekel svoje sile, če je opazil močnejše partizansko gibanje. Odredne edinice so to pot zasedle sektor od Jazbin do Zgornjih Brd in od tam preko Lomov do višin severozahodno od Poljan. V postojankah v Gorenji vasi je bilo takrat 600 policistov in pripadnikov Be-Ga, oboroženih z avtomatskim in tudi s težkim orožjem. Naloga odreda ni bila lahka, pač pa zelo odgovorna. Toda odred se je vedno držal načela, da je ofenziva najboljša obramba.

Diverzanti obeh bataljonov so podnevi in ponoči nepričakovano napadali sovražne postojanke in streljali na njihove stražarje iz takih razdalj, da se je sovražnik čudil njihovi drznosti. Sovražne izvidnice so naše zasede pogosto sprejele že v neposredni bližini Gorenje vasi, vedno so se pa srečno izmazali iz še tako brezupnih situacij. Tako sta se ostrostrelca II. bataljona Felsov Jože in Kodranov iz Stražišča 21. novembra znašla v Gorenji vasi nenadoma v hiši nekega čevljarja. Ko se je eden preobul v nove čevlje, sta le vprašala, če sta še daleč od sovražnih postojank. Tedaj jima je čevljar smeje pokazal skozi okno in rekel: »Prav tu, pri sosedu je postojanka belih. Čevljev, ki si jih preobul, niti umazati ne boš utegnil, pa jih bom že dobil nazaj. Fanta, to pot sta zaglavila.« Bila sta nemalo presenečena, toda na ruski fronti, kjer sta bila še kot nemška soldata, ni manjkalo takih situacij. Hitro sta se odločila. Skočila sta iz hiše in se vrgla v kup gnoja, ki ju je obvaroval sovražnikovih rafalov. Beli so se vsuli iz postojanke v misli, da ju bodo kar pograbili kot dva paglavca in prav ta zanesenost belih je bila njuna rešitev. Spregovorile so ročne bombe, ki so sovražnika vrgle k tlom. Prebila sta se v najbližje grmovje posamič, tako da ga je medtem drugi ščitil; oba sta dosegla jarek, po katerem sta se pritihotapila v vas. Zadnje patrone sta že izstrelila iz kritja in jo z vso naglico pobegnula v smer odrednih položajev ter jih le po srečnem naključju dosegla živa in zdrava. Njun uspeh smo zvedeli šele naslednji dan. Z bombami sta pobila 4 in ranila 6 belogardistov prav pred njihovo lastno postojanko. Za junaško dejanje sta bila pohvaljena javno pred zborom bataljona. S podobnimi akcijami smo dvakrat močnejšega sovražnika držali v postojankah ves čas bojev v dolini. Poizkusil je nekaj izpadov, pa ni prišel dalje kot do Srednjih Brd in Hlavčih njiv, kjer so ga še varovali lastni bunkerji.

25. XI. je odred dobil spet lastno iniciativo in se pomaknil na nove položaje. Železniki so bili osvobojeni in naloga odreda je bila med drugim tudi varovanje Železnikov proti postojanki Selca. Zaradi večje varnosti so odredovci minirali cesto v Petrovem brdu in preko nje podrli toliko smrek, da je

bilo z motorizacijo nemogoče prodreti po cesti preko Studena in Češnjice v Železnike. Vasi Studeno, Češnjica in Kališe so bile sedaj do konca vojne pogosta prizorišča spopadov med Nemci in našimi edinicami. Sovražnik je vpadal na naše osvobojeno ozemlje samo po okoliških poteh in tam smo ga vedno prestrezali z zasedami in mu pogosto prizadevali večje in manjše izgube. Tudi odredne edinice so izgubile v teh spopadih več svojih borcev.

Od 19. do 22. decembra so bile odredne edinice zopet pod poveljstvom XXXI. divizije, ki je napadala postojanke v Gorenji vasi. Odred je zopet blokiral postojanko Črni vrh in bil na že večkrat preizkušenih položajih. Tri dni smo odbijali sovražnika, ki se je zastonj zaganjal in ni mogel prebiti naših položajev. V teh bojih smo izgubili pomočnika komisarja tov. Milana Janežiča. S poročnikom Sivecem sta v gosti megli zgrešila lastne položaje in zašla med Nemce, ne da bi za to vedela. Sivec je na dva metra spraševal, kdo je tam in nemški policist je samo odgovoril »Ja!«. Tisti hip so že zaropotali nemški avtomati in Sivecu je še uspelo, da se je vrgel na tla po strmini, medtem, ko so Janežiča na mestu prerašetal.

Pozneje je odred še sodeloval z XXXI. divizijo pri napadih v Baški grapi in v tridnevnih borbah za likvidacijo postojanke Sv. Križ med Selci in Železniki, ki so jo šele gradili Nemci skupno z belogardisti. Postojanko so Prešernovci izravnali z zemljo, še preden je bila dokončno utrjena. Bila je na tako važnem strateškem kraju, da bi lahko preprečevala ves transport hrane, ki je prihajal preko Kropce in Jamnika ter Dražgoš in Železnikov proti Primorski. Po temeljitem uničenju sovražnik ni več poskušal zgraditi postojanke.

Zadnje veliko nemško ofenzivo je odred prebijal na domačem sektorju skupaj z edinicami XXXI. divizije. Ta sovražna ofenziva je zdesetkala odredne edinice. Izgubili smo veliko svojega orožja in opreme. Po ofenzivi je odred še vedno obdržal svojo organizacijsko shemo, četudi mu je od cca. 560 borcev ostalo komaj nekaj več kot 100 mož. Padel je tudi komandant Blaž in je bil z vsemi tedaj možnimi častni pokopan na pokopališču v Železnikih — na svojem koščku osvobojene slovenske zemlje, ki ga je Blaž že nekaj mesecev junaško branil. Komandant odreda je bil sedaj poročnik Sivec, ki ni hotel biti slabši od Blaža. Edinice so dobile novo orožje in opremo, ki so jo pripeljali zahodni zavezniki z letali in odvrgli na Cerkljanskem za edinice IX. korpusa.

Teden dni pred osvoboditvijo je odred po nalogu štaba IX. korpusa zapustil svoj operativni sektor in krenil na Primorsko. Napravili smo najdaljši pohod čez Cerkno, Spodnjo in Zgornjo Trebušo do Čepovana. Ves čas je deževalo, na Vojskem pa nas je zasipal celo sneg. Toda šli smo velikim ciljem naproti. Iz Čepovana smo nadaljevali pohod po dolini proti Sveti gori in čez Preval tesno skozi sama minska polja prvi prišli v Solkan pri Gorici. Doživeli smo sprejem s cvetjem in vsemi dobrotami, kar jih je premoglo navdušeno slovensko prebivalstvo Solkana. Bilo je nepopisno, tudi najtrši borci se niso mogli izogniti solzam navdušenja, sreče in veselja. Tja smo prišli 28. aprila dopoldne. V noči na 29. april smo se morali umakniti močni koloni ustašev in črnih sraje, ki so se umikale iz Vipave proti Kanalski dolini. Že naslednji dan smo od te kolone ujeli nad 500 mož, jih razorožili in napravili neškodljive.

Glavna naloga odreda je bila, da skupno s Prešernovo brigado zasede Gorico pred prihodom zavezniških tankov. To nam je tudi uspelo. Ob 10. uri zjutraj 1. maja 1945 so utihnili zadnji strelji na zahodnem kolodvoru v Gorici, kjer smo izgubili še zadnje žrtve. Zasedli smo policijsko zgradbo — kvesturo in mestno hišo na Travniku v Gorici. Točno ob 12. uri je privozil na Travnik

ameriški tank in vodja kolone je javil svoji komandi, da v Gorici že visijo Titove zastave in da je tu že Titova vojska.

Zadnja akcija odreda je bilo zavarovanje v Ajdovščini, kjer so 5. maja ustanavljali prvo slovensko vlado. Zasedli smo položaje na severozahodnem delu Ajdovščine proti Colu in proti Vipavi, od koder je bilo še vedno pričakovati umikanje zapoznelih fašistov in ustašev. Pot od Gorice do Ajdovščine smo napravili peš, nazaj pa so odredne edinice odpeljali s kamioni proti Gorici. V času zavarovanja ni prišlo do nobenega srečanja s sovražnikom.

V Gorici so ostali borci odreda še do 15. maja, ko je bil odred kot operativna partizanska edinica ukinjen in vsi borci v glavnem vključeni v edinice II. brigade KNOJ, katere komandant je bil tedaj major Slavko Furlan-Dušan. Štab II. brigade je bil v Trstu, kamor je odšlo nekaj borcev škofjeloškega odreda, ostali pa so bili dodeljeni po drugih edinicah. Ker je bilo vse pod vplivom svobode in povsod samo veselje in navdušenje, je bil odred razformiran skoraj neopazno in velik del borcev se je srečal zopet šele čez mesece ali kasneje v civilu.

(Podrobnosti o vsem delovanju odrednih edinic od ustanovitve do osvoboditve bodo objavljene v knjigi o škofjeloškem odredu, ki bo izdana na osnovi originalnih zapiskov iz dni okupacije.)

Résumé

A L'OCCASION DE L'OCTROI DES DROITS DE DOMICILE AU DÉTACHEMENT DE ŠKOFJA LOKA

Le 18 décembre de cette année, jour de la fête communale, la commune de Škofja Loka octroyera les droits de domicile au détachement partisan de Škofja Loka. A cette occasion, un ancien combattant de ce détachement a écrit un bref aperçu sur la création, les activités et les combats de ce détachement.

En été 1944, le détachement de Haute Carniole, dont l'activité s'était étendue jusqu'alors sur toute la Haute Carniole, se divisa en trois détachements — ceux de Kokra, de Jesenice-Bohinj et de Škofja Loka. On créa en même temps l'état-major de ce groupe de détachements, subordonné directement à l'état-major général de l'armée de libération nationale. Cette division fut dictée par le nombre constamment croissant de combattants et par l'espoir d'une invasion imminente des forces occidentales à travers l'Adriatique. Si cette invasion se produisait, elle devrait être secondée par les unités militaires des partisans, et les unités opérant en Haute Carniole auraient pour tâche de retenir sur place une partie aussi importante que possible des forces allemandes.

Le détachement de Škofja Loka fut créé le 8 août 1944. Le territoire qu'il contrôlait était assez important: il s'étendait des cimes du Ratitovec et du Blegoš jusqu'à la Save et jusqu'aux environs de Ljubljana. Il avait pour tâche de renforcer les unités militaires et de mettre la population civile au courant de sa mission. Le nombre de combattants s'éleva bientôt à 280, et le peuple voyait en eux les vrais défenseurs du pays et ses libérateurs.

Pa des attaques imprévues et des actions de diversion, le détachement tenait en haleine les garnisons de police de Škofja Loka, de Kranj et de Sentvid, ainsi que plusieurs autres postes de police et de la «garde blanche» (collaborateurs): il tint donc tête à des forces ennemies vingt fois plus nombreuses. Il opérait soit de sa propre initiative, soit dans le cadre de la XXXIème division. En octobre 1944, le détachement se transporta à Baška grapa dans le Littoral pour y attaquer le poste de Huda južna. Au cours de ce même mois, il revint dans les montagnes au sud de la vallée de Poljane et y bloqua le poste de la garde blanche à Črni vrh, tandis que la XXXIème division attaquait les Allemands qui tenaient Poljane. Ensuite, le détachement se transporta dans les montagnes de Škofja Loka. Lorsque la XXXIème division attaqu

le poste allemand à Železniki, le détachement retenait la garnison ennemie de Gorenja vas. Après cette action, il prit part à l'attaque contre Gorenja vas et à la liquidation du poste de Sv. Križ. Dans la dernière offensive allemande, le détachement perdit son commandant, et de ses 360 combattants il n'en resta qu'une centaine.

Une semaine avant la libération, le détachement s'achemina par les montagnes vers le Littoral; il fut accueilli cordialement à Solkan près de Gorica, et il occupa, de concert avec la brigade Prešeren, et avant l'arrivée des tanks américains, la ville de Gorica. Le 5 mai 1945, il gardait Ajdovščina au moment où le premier gouvernement slovène y était en train de se constituer. Peu après, les combattants du détachement furent répartis sur diverses autres unités et le détachement cessa d'exister, car le pays était définitivement libéré.